

El contacte del Principat de Catalunya amb la França de la Revolució

Lluís Roura i Aulinas

La Guerra Gran va recordar, una vegada més, especialment als Estats enfrontats, que els Pirineus no constituïen pas una clara barrera natural separant França i Espanya. És el que assenyalava, per exemple, el cap del Batalló del «Génie» a l'Exèrcit dels Pirineus Orientals a les seves observacions adreçades al Comitè de Salut Pública davant el final immediat de la guerra.¹ És clar que Grandvoinet, com era comú a la major part dels observadors francesos, desviava l'explicació d'aquest fet cap a argumentacions simplistes: «ils attirent l'ennemy —deia, referint-se als pobles dels Pirineus Orientals— parceque ces habitants ont les moeurs des espagnols, de la race desquels ils descendent. Comme eux ils s'ecrassent la poitrine à coup de points (...). Ils sont les compagnons, les amis, les frères, les conjoints, les compires et tout ce qu'on voudra, même les espions espagnols, et jamais les espions de la République. Confier à eux la garde de la frontière ou donner de la viande à garder aux chats seroit la même chose».

Deixant a part les qüestions de la religiositat i les lleugereses etnogèniques que s'apunten en aquest text, el cert és que resultava evident que durant la Revolució Francesa, a Catalunya, els Pirineus no varen ser pas una «barrera que resists» la impulsió dels exèrcits espanyol i francès; de la mateixa manera que no varen pas frenar —potser més aviat al contrari— ni el pas d'emigrats, ni els contactes i la circulació de notícies entre banda i banda del límits teòrics dels Estats.

És entorn d'aquests tres nivells de contacte (circulació de notícies, emigració i guerra) que vull posar l'atenció. Especialment perquè tots ells, i sobretot el darrer, posen de manifest que els contactes de Catalunya amb la Revolució Francesa van tenir més importància pels processos de crisi interna que van contribuir a fer patents, que per la influència directa i immediata que els esdeveniments revolucionaris hi pogueren exercir.

Notícies i informacions

No descobrim pas res de nou recordant que l'actitud de guaita i de desconfiança envers les idees i els escrits il·lustrats ja havia anat adquirint importància durant el regnat de Carles III.² La polèmica encesa per l'article de Masson a l'*Encyclopédie Méthodique* —amb la prohibició d'*El Censor* i el procés de Cañuelo inclosos— havia estat un punt culminant. De manera que el seguit de «reials ordres» dictades a partir de Floridablanca, des de 1789, per a evitar el *contagi* dels «tumults, el caos i l'anarquia que assolaven França», era la simple i pragmàtica aplicació del criteri que ja venia inspirant —o, com a mínim influïent notòriament— la política del mateix regnat del borbó il·lustrat.

És així com al setembre de 1789 es prohibia expressament l'entrada d'estampes i de manuscrits relatius als esdeveniments de França. S'iniciava, d'aquesta manera, una escalada de mesures que imposaven el criteri d'aïllament, enfront del fantasma de la Revolució. L'abundància, progressiva amplitud, i reiteració de les mesures legals no ofereixen dubte.³ Recordem, per exemple, que la R. O. de 6 d'agost de 1790 feia extensiva la prohibició a tot tipus d'*objet*e al·lusiu als fets de França; o que a inicis de 1791 es feia efectiu l'establiment del «cordó sanitari»; i que, encara al juny de 1793 es prohibia fins i tot la difusió de qualssevol escrits que parlessin dels esdeveniments de França, encara que fos per a condemnar-los. La política d'aïllament equivalia, doncs, a la més radical llei del silenci.

Evidentment, el «cordó sanitari» de Floridablanca tenia una especial rellevància a les zones frontereres, per bé que no s'ha de menystenir el seu emparentament amb el ressorgiment inquisitorial al conjunt de l'Estat. Els cordons sanitaris havien estat gairebé sempre, a les zones de frontera, un subterfugi per a l'acantonament de tropes evitant de facilitar pretextos formals de desestabilització; en el cas que ens interessa el subterfugi desapareixia i era clara, doncs, la motivació política i ideològica.

Una altra qüestió, però, era la seva eficàcia. Perquè la necessitat de reiteració de les mesures mencionades, la posa clarament en entredit; i, d'altra part, és evident que afectava directament la ja deteriorada confiança entre els dos Estats veïns.

Les notícies, en efecte, transpassaven els Pirineus, si bé la prohibició legal —i la vigilància formal— les obligava a una circulació clandestina. D'aquesta manera la deformació i el rumor resultaven inevitables; i fins i tot la circulació d'informacions es convertia en un instrument més per a estimular la condemna i el pànic a l'«anarquia» de França. De fet, la major part de les notícies de França que circulaven per Catalunya provenien de la zona fronterera; i no hi ha pas gaires dubtes respecte del caràcter predominantment reaci a la Revolució de les comarques catalanes al Nord dels Pirineus.⁴ Així, el mite —o millor, el fantasma— de la Revolució, alimentat pel mateix decurs dels esdeveniments, facilitava la complementarietat de dues actituds només aparentment contradictòries: la circulació de notícies, i la «llei del silenci». Els comentaris «clandestins» relatius a la *barbàrie*

revolucionària reafirmaven, en efecte, la prevenció i condemna, alhora que justificaven les mesures d'aïllament estricte.

Són relativament abundants les observacions que es refereixen a la ininterrompida circulació de notícies respecte de la situació de França. Per Dietaris privats sembla clar que no prevalia pas el silenci i la ignorància.⁵ En el de Ramon Cornet, amb motiu de la publicació tardana de la notícia de la mort de Lluís XVI, es diu: «... lo que por cartas y papelotes se sabía ya...».⁶ I el cònsol de França a Barcelona, Aubert, anotava el 4 de gener de 1792, en relació a la prohibició de parlar dels afers de França: «...cependant chacun dit son mot».⁷ Per Aubert, però, tal com he dit abans, que es parlés de França no posava pas en entredit el sentit de la prohibició imposada pel govern espanyol: «...comme tous nous déchirent —deia referint-se als continus comentaris sobre la situació francesa— ils ne sont pas recherchés».

Poc podien, doncs, contrarrestar el mite de la Revolució que oferien les notícies obtingudes (que tan bé empalmarien, després, amb la creuada religiosa) les campanyes d'opinió que pretenien dur a terme els revolucionaris francesos —ja fos a través dels frustrats Comitès Revolucionaris, o a través dels impressos que els agents, o els mateixos exèrcits, procuraven introduir i escampar en territori de la monarquia espanyola.

De manera que la solidaritat a banda i banda dels Pirineus sembla que no tingué pas només traces d'ordre geogràfic, històric i social, sinó també —com ho va notar Grandvoinet— d'ordre polític i ideològic (anti-revolucionari).

El contacte amb els fugitius de la Revolució

L'arribada d'emigrants francesos que fugien de la Revolució era ben lluny de canviar les coses. Intensificava els contactes amb la França de la Revolució, però potenciava encara més la deformació de les notícies, alhora que es sumava a la fermentació d'una barreja de sentiment anti-francès i anti-revolucionari alhora, a Catalunya.

El sentiment anti-francès s'havia vist accentuat als darrers anys en què la crisi econòmica feia malveure tant als rics negociants francesos que hi havia a Barcelona, com els jornalers que eren disposats a treballar per jornals que els catalans consideraven de misèria. És en aquest context —que la campanya contrarrevolucionària i sobretot, després, la guerra tendiren a recobrir— que s'enregistrà el contacte de Catalunya amb els fugitius de la Revolució. No és pas extrany, doncs, que el fervor inicial amb el que foren rebuts aquells «màrtirs» de la Revolució —una gran part dels quals foren, precisament, els clergues refractaris— es refredés ràpidament. Els problemes de convivència, el context de desconfiança, el sentiment de galofòbia...; tot plegat contribuïa a una progressiva marginació, que es veia clarament afavorida tant per la circulació de rumors sobre temptatives de conspiració promogudes pels francesos (especialment versemblants en uns

moments que culminava la concentració de presoners i desertors, a Barcelona), com per les mesures polítiques adoptades pel govern espanyol, i que eren clarament hostils i restrictives pel que fa a la ubicació, el comportament i la mobilitat dels emigrats francesos.

És clar, però, que els emigrats contribuïen a fer present a Catalunya la realitat de la Revolució Francesa. Especialment perquè, tal com anota el Cònsol de França a Barcelona, al principi anaven i venien sense massa problemes per a passar la frontera —àdhuc introduint nous emigrats, cavalls, o fins i tot armes⁸—; i perquè, malgrat que al llarg de 1792 una bona part van marxar per a sumar-se a les forces dels comte d'Artois, aquest fet va quedar sobradament «compensat» per l'arribada massiva de clergues refractaris que es produïa en aquell mateix any.

L'actitud dels catalans respecte dels realistes i refractaris, però, posava de manifest que eren els interessos en joc a la societat catalana els que en tot cas prevalien. És així com, segons el meu parer, cal valorar la incoherència que suposava la proclamació massiva d'una solidaritat clarament «anti-revolucionària», i, al mateix temps, l'expressió inconfusible d'una galofòbia que havia fet sentir notòriament la seva hostilitat i violència ja molt abans de la declaració de la guerra a França. La guerra, en efecte —bé que predicada també pels refugiats francesos⁹— va fer culminar aquell sentiment anti-francès que afectava també als fugitius de la Revolució. Els aldarulls que al 1793 es registraren a diferents llocs de la Península,¹⁰ o les que al juny de 1794 tenen lloc a Barcelona¹¹ són un bon exponent de com podia culminar la situació descrita, en un context de guerra, i després d'una constant campanya d'opinió propiciada per tot tipus d'escrits, de cançons, d'actes religiosos, sermons, commemoracions...

La guerra, però, significava tot un altre nivell de contacte de Catalunya amb la Revolució. I, sens dubte, el de major transcendència. És lògic que mereixi, doncs, una atenció especial.

La guerra de la Revolució

Per què va esclatar el conflicte entre França i Espanya, que —malgrat tot— a inicis de 1793 podien considerar-se encara Estats formalment aliats?

Sembla clar que l'execució de Lluís XVI va actuar com a detonant inoportú d'una guerra a la que Espanya es va veure progressivament abocada, des de 1789, pel pes de les circumstàncies i per la manca d'una política coherent.

Els francesos, conscients de la situació apurada en la que es trobava Espanya —com ho deixen clar els discursos pronunciats tant davant l'Assemblea Nacional com, després, a la Convenció— prengueren la iniciativa. Ara bé, la confiança en la seva superioritat i la manca d'atenció prioritària al conflicte dels Pirineus que s'en derivava, junt amb la gravetat de la crisi interna i de la guerra als altres fronts, contribuïren a posar-los les coses força més difícils del que s'esperaven, a la frontera amb Espanya.

L'escassetat de recursos i la manca d'iniciativa política van dur la monarquia espanyola al plantejament d'una guerra defensiva i, per tant, fronterera. D'aquesta manera els Pirineus es convertien en un marc excepcional de contacte amb la França de la Revolució. La pròpia particularitat geogràfica i social adquiria un relleu —paral·lel a la gravetat del conflicte— que contrastava amb la «llunyania» d'uns Estats que adesiara semblaven menystenir la importància del conflicte que hi havien generat.

És així que hom entén millor la coexistència de situacions contradictòries. Al costat de la defensa de tradicions comunes i de solidaritats locals a banda i banda de la ratlla (com les que trobem en els fets de 1793, durant l'ocupació espanyola del Rosselló —i que tant la van afavorir—) hom constata com el context de guerra facilita sovint la solució violenta de rivalitats i litigis de veïnatge, les delacions i traïdories, l'arribisme... (especialment perceptibles en els territoris que experimenten successivament l'ocupació francesa i la recuperació espanyola en el decurs de la guerra, com són els de la Cerdanya i d'algunes localitats de l'Empordà). Tot plegat oferint, doncs, un panorama prou complex, al qual no ajudava pas a clarificar el caràcter predominantment «forester» de les tropes que composaven els respectius exèrcits d'una banda i de l'altra dels Pirineus.

En aquest marc em sembla, doncs, que les esporàdiques manifestacions que es poguessin donar, a la Catalunya dominada pels borbons, directament relacionades amb el procés revolucionari de França, tenen una importància secundària. La penetració de notícies, la constatació d'expressions solidàries amb la Revolució (existència d'anònims, la celebració d'alguna tertúlia «afrancesada», o fins i tot la plantada d'algun arbre de la llibertat) tendeixen a quedar relegades gairebé a l'àmbit de l'anècdota. En canvi, resulta molt més rellevant la constatació —propiciada pel context de la Revolució Francesa i de la guerra— del desgast i de la incapacitat de l'Estat absolutista espanyol, així com de la gravetat que havia de comportar la seva manifesta desconexió de les diverses realitats socials i territorials que en depenien políticament. Van, doncs, molt més enllà de l'anècdota tant les actituds que genera aquesta situació, com les iniciatives que sorgeixen com a resposta a algunes d'aquelles deficiències; actituds i iniciatives contradictòries i limitades —en la mesura que responen a motivacions com aquelles a les que ens hem referit fa un moment—, però que podran contribuir a accelerar el procés de superació de l'ordre existent, com ho suggereix el fet que molts dels seus trets perdurin, o reapareixin, en els moments clau del primer terç del segle XIX.

D'una banda, el cost de la guerra i la incapacitat de la monarquia espanyola per a afrontar-lo, van accelerar l'endeutament i el dèficit fins a un punt que ja no tindria solució. Per la seva part, i de manera immediata, això significava el major rigor en la tributació i, sobretot, el pes insuportable de la fiscalitat immediata a les zones frontereres —on es confonia amb els danys i destruccions ocasionats per la guerra.¹² La importància de tot això a les zones de muntanya de Catalunya era més gran, en la mesura que fins llavors semblava que la crisi de finals de segle era menys evident; i, fins i tot pel que fa a les activitats d'intercanvi, davant certes expectatives arran del cert

revifament, relacionat amb la davallada del comerç francès que va comportar la situació revolucionària del país veí. Prescindint de la seva feblesa, la guerra es va encarregar de frustrar les esperances que en aquest sentit s'haguessin pogut formar.

Per una banda, la duresa de la lluita armada i l'amplitud, discontinuïtat i, sovint, inaccessibilitat del front, contrastaven amb la incapacitat de l'Estat tant per a reclutar els efectius de l'exèrcit que es proposava, com sobretot per garantir-ne l'eficàcia, els subministraments i la disciplina. No és gens sorprenent, doncs, que les accions i iniciatives «paral·leles» adquirissin una rellevància progressiva. Així, enfront d'incursions franceses, de problemes generats per qüestions duaneres, o de tensions de les tropes regulars, sembla revifar-se, durant la Guerra Gran, la capacitat de les societats tradicionals per a reaccionar, mobilitzar-se i armar-se. Es tracta, en la major part dels casos, de pràctiques clarament emparentades amb l'organització de partides per a la cacera o la persecució d'animals salvatges; o relacionades amb la importància del bandidatge i del contraban; o vinculades a les iniciatives per a fer front als perills que ocasionen els incendis, o les amenaces d'epidèmia; o amb la capacitat de salvaguardar dels ramats, o de les pastures...

Es en relació amb aquesta capacitat de resposta popular davant certes situacions, que podem referir-nos a la importància del Sometent en el marc de la Guerra Gran, ja que si bé havia estat formalment abolit per la Nova Planta de Felip V, crec que és sobretot en aquests anys quan es fa palesa, malgrat tot, la pervivència de la seva pràctica. Però la iniciativa del comte de La Unión restablint-lo formalment (6 maig 1794) pretenia, sobretot, subordinar les partides populars a les iniciatives de l'Exèrcit. És clar, doncs, que el Sometent del Capità General de Catalunya esdevenia, alhora, un subterfugi del reclutament, a Catalunya. D'altra banda, no va pas paliar, com pretenia al mateix temps el comte de la Unión, els problemes clau de l'exèrcit borbònic (reclutaments, subministraments i disciplina); més aviat al contrari, com ho palesa el rebrotament dels mateixos problemes a partir del mes de juny. Ara, però, els problemes de l'exèrcit i els del Sometent, venien a accentuar-ne un de més greu: l'abisme existent entre els interessos de la societat catalana i l'Estat —tan especialment pesant al llarg de la desastrosa campanya duta a terme l'any 1794.

A finals d'any, en efecte, sembla que només el revifament de la creuada religiosa embastava l'Estat amb la societat. Però l'eficàcia d'aquella nova onada de prèdiques i fanatisme era lluny de la que havia tingut, de manera immediata, a l'inici del conflicte, per exemple.

Prop del escenari de la guerra van fer falta, doncs, iniciatives més pragmàtiques i ambicioses, alhora. Sobretot a mesura que apareixia més clar que l'Estat —segurament amb la confiança d'arribar a una pau negociada, per a la que ja havia fet passes— semblava distanciar-se encara més del conflicte; és a dir, en la mesura que es palesava la renúncia a la victòria militar. Fou així que els pobles de la frontera catalana acordaren una mobilització general. Que arribés la pau abans que el projecte hagués culminat —o que fos difícilment viable en aquelles circumstàncies— no disminueix pas la seva rellevància, perquè es tractava d'una resposta

col·lectiva que anava més enllà de les iniciatives espontànies tradicionals davant les inhibicions (i/o instromissions) de l'Estat no és pas del tot sorprenent, doncs, que diferents cartes rebudes d'Espanya per l'embaixador de França a Gènova, al gener de 1795, li anunciessin —referint-se a aquesta situació— que «la Catalogne est en insurrection»; i que «les habitants de cette province ont déclaré no vouloir plus de troupes du roi pour se deffendre, mais prendre les armes eux mêmes pour repusser les français».¹³

El marc en el que Catalunya va contactar amb el procés revolucionari va suposar, doncs, sobretot, la constatació de les limitacions i fracàs de l'absolutisme borbònic, i del propi reformisme dels darrers anys; alhora que va permetre treure el nas a aquells trets que anirien esdevenint clau en tot el llarg procés de crisi de l'Antic Règim —com són els que es relacionen amb el context de guerra i ocupació, amb el pes de la ideologia i de la Reacció, amb la complexitat i rellevància de la mobilització popular en el marc d'una situació econòmica de crisi, o, en fi, amb el disfuncionament progressiu entre Estat i societat.

Queden, però, altres qüestions importants per a precisar, com és ara la importància immediata que tingueren les idees de la Revolució en aquells sectors més ben predisposats per a engendrar i/o acollir el liberalisme que acompanyaria al posterior procés polític espanyol; o la incidència del contacte amb la Revolució Francesa en la trajectòria de bona part de les persones —i llinatges— que trobem després entorn del procés revolucionari espanyol...

Qüestions importants no només per a comprendre millor aquest procés revolucionari posterior, sino també per a sospesar com és que aquella situació de crisi no va desembocar, entre nosaltres, ni en una immediata revolució social, ni en una crisi polític-territorial.

NOTES

- ¹ AAE (Paris) «Fonds des Limites», Espagne. Vol. 459, doc. 113.
- ² Cfr. R. Herr: *España y la Revolución del siglo XVIII*, Madrid 1979 (1ª ed. Princeton 1960), pp. 166-194.
- ³ Vid. *Novís. Rec.* Cfr. L. Domergue: *Le livre en Espagne au temps de la Révolution Française*, Lyon 1984, i A. Elorza: «El temido árbol de la libertad» a Aymes (ed): *España y la Revolución Francesa*, Barcelona 1989 pp. 69-117.
- ⁴ Cfr. en aquest sentit diversos informes dels representants del Missió Rouyer, Le Tourneur i Brunel al 1793 (a. N. Paris, série D, I, Llig. 35).
- ⁵ Cfr. en aquest sentit els dietaris manuscrits d'Antoni Bellsollell o de Pere M. Coll (Antoni Simon n'està preparant l'edició, un avenç de la qual ha d'aparèixer al n° 14 de *Trienio* —Madrid, novembre 1989—).

- ⁶ AHCB, «R. Cornet: *Cosas acontecidas en la ciudad de Barcelona...*» Ms A-165, p. 54.
- ⁷ AAE (Paris) Corr. Com. et Consulaire, t. 20
- ⁸ Ibid.
- ⁹ "Le moines espagnols et les prêtres français réfugiés, excitent le peuple à venger la mort du parent de leur souviran», deia el 8 de febrer de 1793 el cònsol Aubert (AAE, CCC, t.20).
- ¹⁰ Cfr. M. Ardit: *Revolución liberal y revuelta campesina*, Barcelona 1977, cap. II.
- ¹¹ Cfr. Ll. Roura: «Catalunya y la Francia de la Revolución» a Aymes (ed.): *España y la Revolución Francesa*, Barcelona 1989, pp. 176-179.
- ¹² Cfr. Ll. Roura: "La Real Junta de la Frontera (1797-1799) y los daños causados por la 'Guerra gran'" a *Estudios de Historia Social*, Madrid 1986, nº 36-37, pp. 221-228.
- ¹³ AAE (Paris) Corr. Pol. «Espagne» vol. 637, f. 113.

LLUÍS ROURA I AULINAS

Professor d'Història a la Universitat Autònoma de Barcelona

Resum: L'autor ens mostra al llarg d'aquest article les relacions entre el Principat de Catalunya i la França revolucionària, mitjançant l'anàlisi de tres nivells de contactes que ell mateix denomina com a «circulació de notícies, emigració i guerra» i que influïren més en l'agreujament dels problemes interns que no les pròpies conseqüències immediates que els fets revolucionaris poguessin tenir.

Summary: Along this article, the author offers to us the relations between the Princedom of Catalonia and the Revolutionary France, through the analysis of three levels of contacts named by himself as «circulation of news, emigration and war». These three contacts had more influence over the possible and immediate consequences of the revolutionary events, in order to explain the deterioration of the interior troubles.